

ÎN LEGĂTURĂ CU CONSERVAREA ȘI VALORIFICAREA MONUMENTELOR ISTORICE DIN JUDEȚUL CONSTANȚA

În procesul amplu, multilateral și profund al schimbărilor înnoitoare ce se petrec în viața economică, social-politică și culturală a României socialiste, un loc important îl ocupă valorificarea a tot ce are mai valoros trecutul poporului nostru. În acest context, cercetarea, conservarea și punerea în valoare a vestigiilor culturii materiale reprezintă o constantă a politicii culturale a statului nostru, cu implicații în multe domenii.

Există o anume legislație care reglementează această activitate, s-a creat o Direcție a Monumentelor Istorice care nu de mult a trecut în cadrul Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, s-a cîștigat o experiență utilă, odată cu o seamă de realizări incontestabile. Mai mult decît atît, în ultimul timp s-a trecut la schițarea unui program în perspectivă, acțiune salutară care impune însă luarea în considerare a tuturor factorilor ce condiționează o bună reușită. Se pare că metodologia și concepția care stau la baza elaborării și realizării acestor programe nu sînt de natură să dea răspuns unor semne de întrebare legate de aspectele esențiale ale acestei complexe și extrem de importante activități.

Am în vedere în primul rînd, referindu-mă la situația județului Constanța, precizarea unor criterii științifice în privința urgenței, a etapizării lucrărilor în funcție de starea de conservare a monumentelor, de importanța lor științifică, de măsurile ce se întreprind în alte sectoare și care determină schimbări ce nu pot fi neglijate. Mă refer la lucrările de terasamente, irigații, construcții civile sau industriale, dezvoltarea turismului etc., la necesitatea unei colaborări eficiente și riguros programată cu cercetarea arheologică.

Se impune de la început stabilirea, cu competență și răspunderea necesară, destinația fiecărui monument, pentru evitarea unor situații ca cea a mormîntului cu papyrus și a mormîntului cu rug de la Mangalia unde nici în prezent, deși lucrările s-au executat în urmă cu mulți ani, nu s-a stabilit modul în care vor fi puse în valoare aceste monumente.

O cerință de mare stringență este stabilirea modalităților de conservare și restaurare, fără de care nu se vor putea înlătura improvizația sau soluțiile greșite și de cele mai multe ori amînările.

Importanța și complexitatea acțiunii de salvare, conservare și valorificare a monumentelor istorice impun conlucrarea tuturor instituțiilor și organelor interesate, într-un fel sau altul, începînd de la consiliile populare locale pînă la organele centrale, în special C.S.C.A. — Direcția Monumentelor Istorice. Pentru aceasta consider, ca o primă măsură, elaborarea studiului și respectiv a programului de perspectivă, 5—10 ani, privind valorificarea monumentelor. Întocmirea unui repertoriu al tuturor monumentelor, care să cuprindă documentația detaliată a fiecărui obiectiv, predarea lor organelor locale ale administrației de stat, avizarea tuturor unităților care prin activitatea lor curentă ar putea afecta starea monumentelor.

Se impune ca cercetarea arheologică să se programeze în așa fel încît paralel să se asigure consolidarea obiectivelor rezultate din săpături, concentrarea lucrărilor, pentru îmbinarea mai fericită decît pînă acum, a cercetării cu acțiunea de valorificare muzeistică și turistică. Preocupările de pînă acum au condus la salvarea și valorificarea unor importante vestigii; ele, cred că, trebuie mult amplificate și ordonate pe baza unei concepții științifice clare și de perspectivă. După cum este bine cunoscut extraordinara bogăție arheologică a pămîntului Dobrogei — fapt bine cunoscut — a determinat, în urma descoperirilor ocazionale și a săpăturilor sistematice, apariția și dezvoltarea unui mare muzeu de arheologie la Constanța.

În timpul săpăturilor arheologice au fost descoperite numeroase obiecte, ce au ajuns la muzeu, în expoziție sau depozit. Pe lângă acestea însă, au fost descoperite și dezvelite multe vestigii, edificii, monumente mari, așezări urbane sau rurale, fortificații și necropole care în mod iminent nu au putut lua drumul muzeului, ci au rămas pe loc. Sînt multe asemenea exemple în județul Constanța. Toate aceste monumente necesită, odată cu scoaterea lor la lumină, o conservare riguroasă în condiții care să permită rezistența la factorii externi distructivi și totodată crearea acelor împrejurimi care să transforme complexul arheologic respectiv într-un adevărat și științific muzeu, indiferent dacă este de mari sau de mici proporții, pus la dispoziția publicului vizitator, în așa fel încît fiecare obiectiv să-și îndeplinească permanent funcția sa de bază, instructiv-educativă.

Pe teritoriul județului Constanța, numeroase și ample săpături arheologice, efectuate între primul și al doilea război mondial, dar mai ales în anii de după 1949, au facilitat nașterea și funcționarea multor monumente-muzee în aer liber, cum ar fi Histria, Mangalia, Adamclisi, Capidava, Constanța.

La *Histria*, săpături și cercetări au început încă din 1914, sub conducerea lui V. Pârvan, continuate pe o scară amplă și cu metode stratigrafice moderne în ultimii 20 de ani. Față de alte orașe-cetăți antice (de exemplu, Tomis și Callatis) Histria avea avantajul de a fi rămas nederanjată de ridicarea pe ruinele ei a unui oraș modern, fapt ce a ajutat la o cercetare sistematică și neîntreruptă.

Săpăturile au acordat cea mai mare atenție cetății din epoca romană tîrzie și unor edificii din afara zidului de incintă. În general, construcțiile dezvelite au fost întărite și conservate imediat după efectuarea săpăturilor, urmînd ca ceva mai tîrziu Direcția Monumentelor Istorice să înceapă o conservare și o restaurare definitivă a tuturor complexelor arhitectonice. În stadiul actual, la Histria au fost scoase la lumină, au fost conservate și

parțial restaurate, putînd să fie vizitate următoarele sectoare: zidurile puternice de incintă ce înconjoară cetatea romană tîrzie, din sec. IV—VI e.n., cu poarta principală de intrare și cu turnurile de apărare; piața de la intrare flancată de edificiul basilical civil și de o biserică creștină; două edificii basilicale și un edificiu comercial (tabernae); complexul termal; sectorul economic-meșteșugăresc din colțul de sud-est; cele patru mari locuințe (domus) din colțul de est; zona templelor, cu ruinele templelor lui Zeus, Afrodita, Marele Zeu.

Cetatea romană tîrzie, care ocupă de fapt cea mai mică suprafață din întreaga evoluție a Histriei, fiind cea mai bine păstrată, cu un evident caracter monumental, dispunînd de obiective variate din punct de vedere arhitectonic și funcțional, constituie nucleul de bază al muzeului în aer liber de la Histria.

Zona arheologică a Histriei este însă mult mai mare și ea cuprinde întreaga suprafață pe care au existat și s-au dezvoltat succesiv etapele de viață ale orașului antic. Dintre aceste ultime sectoare, deja cercetate, dar, așa cum vom arăta, încă nevalorificate din punct de vedere muzeistic, menționăm complexul format din zidul de apărare din epoca elenistică, valurile, basilica *extramuros*, termele *extramuros*, zidul de apărare din epoca romană, sectorul arhaic de pe platou.

S-au întreprins măsuri pentru organizarea circuitului și exploatarea muzeistică actuală a Histriei. Vizitatorul, pătrunzînd în zona propriu-zisă a cetății, trece mai întîi în revistă, pe alea ce duce spre cetatea monumentală romano-bizantină, un număr de monumente așezate pe margine, cum ar fi: stele funerare, coloane, vase mari de provizii, altare cu inscripții ș.a. Urmează apoi un mic muzeu ce conține cîteva piese de valoare epigrafică și arheologică-artistică, după care începe vizitarea cetății.

Desigur, ideal ar fi un circuit care să înceapă cu cetatea și abia după această etapă să urmeze muzeul și parcul arheologic cu piese în aer liber.

În prezent circuitul poate fi urmărit după o serie de indicatoare (cu săgeți) puse din loc în loc.

Turiștilor, la intrarea în zona cetății, li se pun la dispoziție ghiduri cuprinzînd toate datele și o hartă (ghiduri în cinci limbi).

De asemenea, în fața muzeului există două panouri, unul reprezentînd harta schematică a cetății, cu sectoarele respective și cu indicarea circuitului, celălalt conținînd un scurt istoric al Histriei. În interiorul cetății romane tîrzii există în punctele cele mai însemnate panouri cu schițe orientative și texte explicative, în limba română.

Avînd în vedere marea dezvoltare a turismului se impun cu cea mai mare urgență o serie de măsuri concrete îndreptate spre o mai bună valorificare și exploatare muzeistică a complexului de la Histria, măsură care trebuie aplicată în colaborare de mai multe organisme interesate (Institutul de Arheologie al Academiei, Direcția Monumentelor Istorice, C.S.C.A., Muzeul de Arheologie din Constanța). Pînă la definitivarea unui plan comun de acțiune, s-a considerat absolut necesară aplicarea cîtorva îmbunătățiri pentru sezonul turistic 1970 și anume: îngrădirea aleelor de-a lungul traseului de vizitare, în așa fel încît vizitatorii să urmeze circuitul normal, elaborarea unor texte corespunzătoare în zonele unde acestea lipsesc (zidul elenistic, zidul roman,

edificiile extramuros), îmbunătățirea celor existente pe baza noilor date ale cercetării științifice, traducerea tuturor textelor de pe panouri în două limbi cu circulație internațională, îmbogățirea muzeului local al cetății cu piese de mare valoare din depozite, unele modificări în parcul arheologic.

La Histria se fac de mulți ani săpături arheologice în mai multe puncte dispersate ale căror rezultate sînt bine cunoscute din literatura de specialitate. Se impune aici, imediat, un mai susținut ritm de lucru al Direcției Monumentelor Istorice, care are un șantier de restaurări, cu rezultate ce pot fi mult îmbunătățite.

Se vor executa, în continuare, potrivit documentației tehnico-economice pentru lucrări de consolidare-restaurări- ce se întocmește de arhitectul șef restaurator, pentru zidurile, turnurile și porțile curții principale a cetății, precum și pentru zona arheologică imediat adiacentă din interiorul și exteriorul acesteia (zona termelor romane).

Planul de cercetări arheologice pentru 1970 a fost stabilit de conducerea și colectivul de cercetători ai Institutului de Arheologie. În funcție de acest plan și în limita creditelor ce vor fi alocate de Direcția Monumentelor Istorice se vor executa și alte lucrări de consolidări-restaurări la diferitele puncte de lucru din zona cetății și din afara perimetrului ei.

Mangalia (Callatis). Datorită faptului că noul oraș Mangalia s-a suprapus anticei așezări, puține vestigii au mai putut să fie cercetate și restaurate. Totuși, în urma săpăturilor, a fost posibilă amenajarea și aici a unui complex muzeal. Pe una din laturile cetății (ca și la Histria, datînd din epoca romană tîrzie), cea de nord, zidurile de incintă cu turnurile de apărare, o casă romană tîrzie de tip *domus*, au constituit, după amenajări, nucleul unui ansamblu muzeistic care împreună cu muzeul local și cu parcul arheologic din imediata apropiere, atrag numeroși vizitatori.

Dar și aici sînt încă multe lucrări de făcut. Astfel, cu avizul Direcției Monumentelor Istorice prin D.S.A.P.C. Constanța se va elabora un proiect pentru executarea unor amenajări și dotări care să conducă la o mai eficientă valorificare muzeistică și turistică, completînd complexul existent cu unele monumente din această zonă, cum ar fi mormintele scitice de la 2 Mai. Și aici, ca și la Histria, vor trebui fixate texte în mai multe limbi pentru îndrumarea și informarea vizitatorilor, alături de o hartă a anticului Callatis.

Constanța. Cu toate că orașul modern s-a suprapus anticului Tomis, cîteva monumente-edificii de o excepțională valoare artistic-istorică au fost dezvelite și oferite marelui public ca adevărate muzee. Așa este cazul cu Edificiul roman cu mozaic, Termele romane tîrzii sau ruinele basilicii creștine de pe faleză.

La marele edificiu cu mozaic policrom, acoperind astăzi aproape 1000 mp ce suprapune un număr de 11 magazii boltite, eforturile susținute depuse pînă acum au determinat darea în folosință a unui adevărat muzeu, relativ independent tematic, ce exercită o mare atracție pentru turiști. Construcția modernă a dat posibilități pentru valorificarea atît a covorului de mozaic, dar și a numeroaselor obiecte descoperite cu ocazia săpăturilor (amfore, ancore, lingouri, opaițe, ceramică, reliefuri de marmură) sau a magaziilor ce deserveau vechiul port Tomis, în care s-a amenajat o expoziție arheologică.

În cursul anului 1970 (lunile iulie și august) au fost programate lucrări pentru continuarea restaurării mozaicului prin specialiștii Oficiului pietrelor dure din Florența și terminarea lucrărilor de amenajări interioare (scara circulară din colțul construcției de protecție, pardoseala și balustrada pardoselii de la nivelul superior în zona respectivă, amenajarea canalului roman și a expunerii muzeistice pe această porțiune a pardoseli.

O mare însemnătate arheologică, istorică și turistică o au ruinele termelor publice din vechiul Tomis, aflate în imediata apropiere a mozaicului. Se impune și aici o urgentă luare de măsuri prin elaborarea de către Direcția Monumentelor Istorice a proiectului de conservare, trecerea la restaurare și punerea sa în valoare muzeistică.

Un obiectiv asupra căruia Muzeul de Arheologie din Constanța și-a îndreptat atenția, în scopul valorificării sale muzeistice și turistice, îl constituie rețeaua galeriilor subterane antice ale Tomisului, în zona dintre Edificiul cu mozaic și portul Tomis.

Prin evacuarea apelor, amenajarea celor două intrări și crearea posibilităților de circulație a oamenilor se crează un nou obiectiv muzeal al orașului.

Tot la Constanța mai sînt o serie de obiective istorice care necesită amenajări speciale pentru a deveni puncte muzeale. Pe B-dul 1 Mai, pe malul mării, o construcție în stil maur, înscrisă în lista monumentelor sub numele de *Casa beiului*, se cere imediat restaurată și exploatată, mai cu seamă ca punct muzeal de etnografie și artă orientală și eventual organizarea tot aici a unui centru comercial cu profil oriental specific.

Monumentul triumfal de la Adamclisi a cărui însemnătate artistică și semnificație istorică sînt prea bine cunoscute s-a bucurat în ultimii ani de o atenție deosebită. Atracția principală o constituie nucleul maiestuos al monumentului, obiectiv central la a cărui restaurare definitivă urmează să se treacă într-un viitor apropiat. Prin grija Muzeului din Constanța s-a organizat alături de nucleu un număr de obiective muzeistice din materialele originale ale monumentului; o construcție circulară susține la exteriorul ei metopele cu scene în relief și frizele sculptate ale monumentului; o construcție similară dar semicirculară prezintă vizitatorilor elemente constitutive arhitectonice și crenelele superioare atticului festonat cu figuri în relief. De asemenea, ceea ce a mai rămas din trofeu a fost protejat sub o calotă de sticlă, în așa fel încît vizitatorul dispune de toate elementele originale ale celebrului monument. Cele de mai sus sînt completate cu o machetă a monumentului triumfal și cu texte explicative.

Cetatea Tropaeum Traiani. Lucrări de cercetare, restaurare și amenajare muzeistică au început la Tropaeum Traiani abia în 1968. Pînă atunci (ca și în prezent) se puteau vizita o serie de sectoare, descoperite și dezvelite mult anterior; zidurile și turnurile de apărare, *via principalis*, basilici creștine și marea basilică publică (forensis) ș.a. Nu erau însă amenajate drumurile de acces, un circuit firesc muzeistic, lipseau panourile cu scheme și texte. Din punct de vedere al conservării și restaurării, cetatea era cu totul neglijată.

În prezent la Adamclisi, în ansamblu, activitatea arheologică de organizare muzeistică, de conservare și consolidare a numeroaselor vestigii aduse la lumină reclamă tot mai mult prezența activă a unor instituții cointerestate.

Institutul de Arheologie al Academiei de Științe și Politice, Direcția Monumentelor Istorice, Direcția Muzeu și Monumente din cadrul C.S.C.A. și Muzeul de Arheologie Constanța.

Lipsa unui plan unic de cercetare a făcut să se ivească la cetate o situație nedorită: au fost atacate mai multe sectoare, lăsînd apoi imaginea unei activități haotice. S-a săpat la poarta de răsărit, în două puncte pe *via principalis*, către nordul cetății și la zidul de incintă. Apoi, pămîntul scos din săpături a fost depus în imediata vecinătate a sectoarelor săpate, dar în afara zidului, înmulțindu-se considerabil pîntenii de pămînt care o înconjoară și o fac aproape invizibilă. Desigur, problemele pur științifice urmărite sînt impotante, dar nu s-a avut în vedere, în măsură necesară, cel de-al doilea aspect, aplicativ; dobîndirea unor imagini ale cetății care să fie valorificate și pe linie turistică.

Pentru 1970 s-au hotărît măsuri care vizează în principal: cercetările tuturor instituțiilor interesate să fie concentrate la cetate, în special pe latura de sud-sud vest, în zona dintre porțile de vest și de sud.

Dezvelindu-se o porțiune cît mai mare din acest important sector, vom dobîndi într-adevăr una dintre cele mai interesante imagini ale vechii cetăți, se va lămuri conturul zidului de incintă și al turnurilor de apărare din această parte, și se vor valorifica numeroase alte monumente.

Dar, ca să obținem într-un termen scurt acest aspect considerăm că este imperios necesar ca să se treacă imediat la evacuarea marilor cantități de pămînt, scos din săpăturile mai vechi și din cele mai recente, în așa fel încît cetatea degajată să ofere într-adevăr posibilități de exploatare muzeistică și arheologică.

Cea de-a doua mare sarcină care se impune de la sine și care pînă acum a fost total neglijată, este consolidarea edificiilor și a zidurilor din cetate scoase la iveală de Gr. Tocilescu și ceilalți arheologi care au lucrat la Adamclisi. An de an, zidurile se năruie, mortarul se dezagregă, pietrele cad și dispar, în așa fel încît multe dintre edificii sînt într-o avansată stare de degradare.

Basilica forensis, basilicile paleocreștine, pavajele și canalele străzii principale etc sînt componente de neînlocuit ale cetății și trebuiesc luate cele mai serioase măsuri de prezervare și consolidare a lor. În paralel, aceeași consolidare se impune și la zidurile și edificiile scoase în săpăturile recente. În ceea ce privește ansamblul acțiunilor programate la complexul de la Adamclisi, s-a ajuns la hotărîri adoptate în colectiv de către instituțiile interesate și care vor conduce la schimbări importante privind cercetarea și valorificarea acestui important obiectiv.

În afara monumentelor asupra cărora ne-am oprit mai sus, nu putem încheia fără a aminti deosebita însemnătate a valorificării muzeistice și a altor monumente istorice din județul Constanța.

Complexul de monumente din dealul de cretă de la Murfatlar descoperit în urmă cu 13 ani, la care de cîțiva ani lucrările au stagnat, este propus a fi protejat abia după 1980. Avînd în vedere importanța științifică și istorică deosebită a acestui monument strîns legată de formarea limbii și a poporului român cît și faptul că păstrarea lui este condiționată de măsurile de protecție ce se vor lua, opinăm ca Direcția Monumentelor Istorice să elaboreze pînă la finele anului 1971 proiectul construcției de protecție și să treacă la reali-

zarea ei, astfel ca pînă în 1975 acest monument să fie conservat, scos din anonimat și redat circuitului turistic și muzeistic.

Avînd în vedere că în anul 1972 va avea loc în țara noastră Congresul Internațional de Arheologie, care va avea ca obiectiv al dezbaterilor și vizitelor „Limesul dunărean“, precum și dezvoltarea în orașul Hirșova a turismului, va trebui ca în această parte a județului prin Muzeul de Arheologie să se ia măsuri de valorificare a cetăților de la Hirșova și Capidava, prin realizarea unor lucrări de cercetare, consolidare și amenajare muzeistică.

De asemenea, valorificarea muzeistică și turistică a valurilor depămînt și piatră ce legau în antichitate Tomisul de Axiopolis, este absolut necesară, cel puțin prin executarea unor săpături în cîteva puncte și amplasarea unor panouri cu scheme și texte explicative în locurile cele mai accesibile.

Dublarea eforturilor îndreptate în direcția conservării și exploatării muzeistice a numeroaselor obiective deja cunoscute, dar și a celor ce sînt în prezent în curs de cercetare și dezvelire (Sacidava), va face ca în timp relativ scurt, județul Constanța să ofere vizitatorilor români și de peste hotare *un adevărat județ-muzeu.*